

Världens läskigaste ekonom?

Recension av Mariana Mazzucato, *Sikta mot stjärnorna. Hur uppdragsdriven innovation kan förändra kapitalismen* (Verbal förlag, Stockholm 2021)

MIKAEL STIGENDAL

Mariana Mazzucato är professor vid University College London i ”Economics of Innovation and Public Value”. Hon har kommit att bli en av världens inflytelserikaste ekonomer. Så beskrev i alla fall nättidningen *Quartz* henne i en artikel 2019 och många skulle nog hålla med. Hon har också fått rykte om sig att vara ”världens läskigaste ekonom” (”the world’s scariest economist”), efter en artikel i *Sunday Times* 2017. Det har dock inte hindrat Bill Gates från att beundra henne. Det har heller inte hindrat politiker från både vänster och höger att anlita henne för olika uppdrag. I USA har hon till exempel hjälpt Demokraternas radikala kongressledamot Alexandria Ocasio-Cortez med lagförslaget om en ”Green New Deal”. I Skottland fick hon i uppgift av försteminister Nicola Sturgeon att utforma en ny uppdragsorienterad offentlig bank. I Storbritannien har hon samarbetat med Greg Clark när han var minister i Tory-regeringen. Även påven har anlitat henne. Listan över meriter av det slaget är lång. Hon har ett beundransvärt engagemang för jämlikhet, rättvisa och hållbarhet, men det finns anledning att vara kritisk mot hennes lösningar och det ska jag återkomma till.

Mazzucato blev känd genom boken *The Entrepreneurial State. Debunking Public vs. Private Sector Myths* som kom ut 2013. Minst lika uppmärksammas blev *The Value of Everything. Making and Taking in the Global Economy* från 2018. I denna bok tar hon sig an de viktiga frågorna om vad värde är och vem som skapar det. För att besvara dessa frågor

söker hon sig tillbaka till fysiokrater och klassiska ekonomer, däribland Marx. Det är inte så vanligt nu för tiden och har nog bidragit till att ge intrycket av henne som världens läskigaste ekonom. Hon vill dock inte själv kalla sig vänsterekonom. I en intervju som *Dagens Nyheter* gjorde med henne i samband med att hon besökte Sverige i februari 2020 och föreläste var hon tydlig med att hon inte är emot kapitalism. Det återkommer jag till nedan.

Nu har Mariana Mazzucato skrivit en ny bok, översatt till svenska med titeln *Sikta mot stjärnorna. Hur uppdragsdriven innovation kan förändra kapitalismen* (i original *Mission Economy. A Moonshot Guide to Changing Capitalism*). Den driver tesen att världen har kommit på villovägar. Utan fundamentala omprövningar av både stat och kapitalism kommer vi aldrig att klara den uppsjö av utmaningar som världen står inför, däribland klimatkrisen. FN:s globala mål för hållbar utveckling från 2015 kommer aldrig att kunna uppnås.

Hon spar inte på krutet i sin kritik. Statens styrnings- och förvaltningskapacitet har försvagats och det beror på den nyliberala ideologi som Reagan och Thatcher lanserade på 1980-talet. Det har skett genom privatiseringar och outsourcing av inte bara verksamhet utan också en hel del av statens kompetens. Det har också skett genom ett missriktat fokus på statistiska effektivitetsmått. Därigenom har det skapats en institutionell minnesförlust (bra begrepp) och ett växande beroende av allt dyrare konsultbolag. Hon ger många exempel på hur illa det har gått i såväl Storbritannien som USA. Det beror också på att staterna har outsourcat sin förmåga att hantera outsourcing-kontrakten. De har helt enkelt gjort sig lättlurade.

Mazzucato ger ett insiktsfullt exempel från Storbritannien under coronakrisen (s. 188): ”Genom att överlåta hanteringen av testnings- och smittspårningssystemet åt konsultföretag har staten inte enbart berövat våra begåvade statstjänstemän en möjlighet att visa och utveckla sin kunskap, utan också underminerat de möjligheter till organisatoriskt lärande som krisen gett oss.” Allt detta brukar ramas in med begreppet *new public management*. Det kritiserar sönder och samman av Mazzucato. Hon skåpar även ut flera andra teorier, bland annat *public choice*. Det blåser friska fläktar på en hel del av sidorna i boken och för den som vill veta mer om

problemen i dagens värld finns det en hel del att hämta. Hon bangar inte ens för att ge sig på kapitalismen. I en uppsamlade diagnos skriver hon (s. 219): ”Kapitalismen har utan tvivel gått in i en kris.”

Men vad beror denna kris på? Det visar sig att krisen inte gäller kapitalismen som sådan utan en särskild och dysfunktionell form av kapitalism, enligt Mazzucato. Dysfunktionaliteten beror på den finansiella sektorns kortsiktighet, näringslivets finansialisering, klimatkrisen samt försvagade stater, det vill säga fyra huvudorsaker. Krisen har således att göra med den utveckling som har skett under de senaste decennierna. Men annars då? Var allt frid och fröjd innan 80-talet? Det tyckte uppenbarligen inte de som protesterade under 1960-talet och drev fram 70-talets arbetsrättslagstiftning. Det sägs det dock ingenting om i Mazzucatos bok.

Därmed börjar man ana varthän det barkar. Lösningen består inte i att avskaffa kapitalismen utan den måste reformeras. Enligt Mazzucato finns det ”en mängd olika former av kapitalism, och vi har fel form” (s. 174). Lösningen inbegriper även staten som Mazzucato vill satsa stort på. Staten måste omvandlas inifrån samtidigt som ekonomin måste ges en ny inriktning. Hon uppmanar oss att börja tro på den offentliga sektorn och investera i dess kärnkompetenser. Staten måste stöpas om till en ”struktur präglad av mod, dynamisk kompetens, ledarskap, motståndskraft och kreativitet” (s. 174). Det låter alldeles utmärkt och skulle säkert kunna locka tillbaka många av dem som har flytt från de statliga jobben på grund av dåliga arbetsförhållanden.

Till grund för detta behövs ett tillvägagångssätt som Mazzucato kallar uppdragsorienterat. Staten ska inte bara vara till för att lösa problem som marknaden har ställt till med. Det måste bli ett slut på kortsiktigt vinsttänkande, menar hon. Istället vill hon att staten och den privata sektorn ska kroka arm för att utforma uppdrag som man sedan genom symbiotiska samarbeten uppfyller. Det finns gott om inspiration från tidigare bedrifter att lära av och Mazzucato lyfter särskilt fram Apolloprojektet genom en intressant historieskrivning. Kapitalisterna måste övertygas om att det blir bäst så, inte bara för dem utan för oss alla.

Hon berättar om Larry Fink, vd för världens största kapitalförvaltare BlackRock, som 2018 skrev ett brev till 500 andra vd:ar där han efterlyste ett stopp för kortsiktigt vinsttänkande. Samma budskap hördes

året därpå från Business Roundtable, en klubb bestående av 180 mäktiga vd:ar. För att få till stånd en bättre fungerande form av kapitalism, menade de, måste alla intressenter få ta del av vinsterna, inte minst löntagarna. ”Problemet är bara”, skriver Mazzucato, ”att det trots dessa rop på förändring inte är mycket som förändras” (s. 10). Det har dock inte med själva det kapitalistiska systemet att göra, hävdar hon, utan med förståelse. Det hon vill få oss att förstå är hur alla faktiskt samproducerar värde och därför har rätt att få del av resultatet.

Det låter ju bra och då undrar man vad hon menar med värde. Det står det inte mycket om i den senaste boken men däremot i *The Value of Everything*. Där framgår det att hon med värde menar det som de klassiska ekonomerna, inklusive Marx, kallade bruksvärde. Det skiljer hon från priset och skriver i sin nya bok att dessa två vanligtvis brukar blandas samman (s. 180): ”endast det som har ett pris är värdefullt. Detta innebär att mycket av den offentliga service som är gratis inte värdesätts ...” Det har hon helt rätt i och detta osynliggörande av även till exempel kvinnors hemarbete är ett stort problem.

Distinktionen mellan värde och pris är dock inte ny. Den formulerades redan av Aristoteles som en distinktion mellan två typer av värden: bruks- och bytesvärde. Ett bruksvärde framgår av användbarheten. Det kan gälla ett ting men också en viss verksamhet, som utbildning. Luft har bruksvärde men det har också det som människor skapar. När det som har ett bruksvärde säljs får det också ett bytesvärde. Då blir det en vara. Alla varor består av både bruks- och bytesvärde. Om allt detta var de klassiska ekonomerna, inklusive Marx, överens. De var också överens om förekomsten av ytterligare en värdeform, nämligen den som gör alla varor jämförbara och som består av den samhälleligt genomsnittliga arbetstid det tar att producera en viss vara. Denna form kallas arbetsvärde.¹

Det säger något om dagens nationalekonomi att en av världens inflytelserikaste företrädare blir berömd på något som liknar ett återupppfinnande av hjulet; i detta fall distinktionen mellan bruks- och bytesvärde, vilket hon kallar värde och pris. Lika upplysande är det att hon missar den

1. För en utförligare förklaring av dessa tre värdebegrepp, se min artikel, Mikael Stigendal, ”Värdet av ett klassbegrepp”, i *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 13 2021, s. 11–50, <https://doi.org/10.13068/2000-6217.13.1>.

tredje formen av värde, nämligen arbetsvärdet. Därmed blir det ganska omöjligt att förstå det specifika med kapitalismen. Kapitalistens intresse gäller ju nämligen främst vinsterna, mätt i bytesvärden och grundat på arbetsvärden. För att kapitalismen ska kunna fungera krävs det vinster och det kvittar egentligen vilka bruksvärden som produceras. Anställda lönearbetare måste producera varor i konkurrensutsatta verksamheter. Då produceras det också arbetsvärden och det är skillnaden i arbetsvärde mellan de producerade arbetsvärdena och arbetsvärdet av arbetskraften som utgör grunden till vinsten. I offentliga verksamheter som barnomsorg och sjukvård produceras det bruksvärden men inga arbetsvärden.

Det innebär att staten och kapitalet har olika förhållningssätt till den samproduktion av värde som Mazzucato omhuldar. För offentlig sektor handlar det om att producera bruksvärden som tillgodoser samhällsbehov. För kapitalet handlar det däremot om att inte bara producera bruksvärden utan även arbetsvärden i form av varor som kan möjliggöra vinster. Hur skulle Larry Fink på BlackRock kunna sluta tänka på vinstmaximering utan att bli utkonkurrerad av andra? Varför skulle kapitalet sluta gräva upp fossila bränslen om det är där som de största vinsterna hägrar? Det beror inte på en viss ideologi utan på ett komplext system av maktförhållanden som kretsar runt en inbyggd strävan efter vinstmaximering. Varför skulle en sluta om inte alla andra gör det? Men slutar alla upphöra kapitalismen och den vill ju Mazzucato ha kvar.

Sikta mot stjärnorna har titeln översatts till. Ja, det är vad de mäktigaste kapitalisterna gör. På sommaren 2021 blev Richard Branson och Jeff Bezos de två första miljardärerna att bekosta sina egna resor ut i rymden. Och de har stora planer. Hur ska Mazzucato få dem på andra tankar? ”Tänk om vi idag kunde samlas runt det gemensamma målet att konstruera en mer inkluderande och hållbar kapitalism”, skriver hon (s. 219), som om klasser och klasskamp aldrig har funnits och fackföreningar och arbetsrätt egentligen aldrig har behövts. Vi kunde ju för länge sedan ha samlats kring det gemensamma målet istället. Tänk vad dumt att vi inte har gjort det. Eller? Dessvärre handlar det inte om dumhet utan om makt. Den guide till en annan form av kapitalism som Mazzucato tänker sig att boken ska vara riskerar att göra alltmer till varor och kapitalisterna ännu mäktigare.

KARL MARX KAPITALET

FÖRSTA, ANDRA OCH TREDJE BOKEN,
SUPPLEMENT OCH STUDIEHANDLEDNING

- *Kapitalets* första bok, *Kapitalets produktionsprocess*, finns nu i en sjunde upplaga där Mats Lindberg reviderat sin inledning från sjätte upplagan där han ger en introduktion till verket och till Marx teori. *Inledningen* finns även tillgänglig som särtryck. (Arkiv förlag 2018, 892 sidor – särtryck 44 sidor)
- Andra boken, *Kapitalets cirkulationsprocess*, har till sin tredje upplaga försetts med en ny inledning av den brittiske kulturgeografen och samhällsteoretikern David Harvey. (Arkiv förlag 2018, 520 sidor)
- Tredje boken, *Den kapitalistiska produktionens totalprocess*, handlar om det ekonomiska överskottets fördelning och om kapitalismens inneboende krisbenägenhet. (Bo Cavefors förlag/ Arkiv förlag 1978, 872 sidor)
- Vårt *Supplement* till första boken innehåller en tidigare version av kapitlet om varan från första bokens första upplaga 1867 samt en redogörelse för översättningsproblematiken gällande *Kapitalet*. (Arkiv förlag 1985, 114 sidor)
- Mats Lindbergs inflytelserika studiehandledning *Att studera Kapitalet* gavs ursprungligen ut 1978 och finns nu åter i tryck. (Arkiv förlag 2013, 665 sidor)

WWW.ARKIV.NU